

Gondolatok az atipikus büntetés-végrehajtási feladatokról*

A szakmai közeletet már hosszabb ideje foglalkoztatja a büntetés-végrehajtási szervezet feladatkörébe tartozó jogintézményekkel kapcsolatos elméleti és gyakorlati problémák, ellentmondások kérdése. Abban szinte mindenki egyetért, hogy a jelenlegi feladatrendszert revízió alá kell venni, és ennek eredményeképpen szükséges a dogmatikailag is megfelelő végrehajtási struktúrát kialakítani. Ehhez a feladathoz nyilvánvalóan meg kell határozni azokat a szempontokat és elveket, melyek a jövőbeni szabályozás útját kijelölik. Gondolataimmal ehhez a munkához szeretnék hozzájárulni, ugyanakkor hangsúlyozottan megjegyezve azt is, hogy soraimat gondolatébresztőnek és vitaindítóknak szánom, melyre minden érintett terület képviselőitől érdeklődve várom a véleményeket.

Amikor elemezzük a büntetés-végrehajtási szervezetről szóló 1995. évi CVII. törvény 1 §-át, akkor szerteágazó feladatkörrel szembesülünk. Felkészülteknek kell lennünk a személyi szabadság elvonása vagy korlátozása körében a szabadságvesztés valamennyi fajtája: a kényszer-gyógykezelés, az ideiglenes kényszer-gyógykezelés, az alkoholisták kényszergyógyítása, az előzetes letartóztatás, a szabálysértési elzárás és az idegenrendészeti őrizet végrehajtására.

Látható, hogy a jogalkotó és rajta keresztül a társadalom sokat vár el a büntetés-végrehajtási szervezettől, de vajon ez a fokozott követelménytámasztás összhangban van-e azokkal a realitásokkal, melyek a jelenlegi végrehajtási struktúrát jellemzik?

Gondolatok a tipikus és atipikus jellegről

A végrehajtási jog ma már rendelkezik olyan adekvát fogalommal, melyet az elméleti szakemberek alapjaiban nem vitatnak, eszerint:

A büntetés-végrehajtási jog szabályai meghatározzák a büntetés végrehajtási szervek működését, a végrehajtás feltételeit és módjait, a fogvatartott, illetve a büntetés-végrehajtási intézmény jogait és kötelezettségeit.

A fogalom helyénvalóságát nem vitatva, megpróbáltam egy másik szemléletmód szerint vizsgálni a jelenlegi végrehajtási struktúrát, és erre alapozva fogalmaztam meg vitaindító kérdéseimet. Álláspontom szerint a büntetés-végrehajtási jog fogalma generális jellel azon feladatokkal jellemezhető, melyek a végrehajtás gyakorlati irányait jelölik ki.

* Az RTF Bv. Tanszéke szakmai-tudományos konferenciáján – 2003. október 30-án – elhangzott előadás szerkesztett változata.

A gyakorlati értelmezéshez feltétlenül szükséges tisztáznunk a főbb dimenziókat, melyekben érvényesül, illetve megjelenik a büntetés-végrehajtási jog fogalma.

A legáltalánosabb értelemben ide sorolható minden, olyan jogkövetkezmény végrehajtása, mely jogágtól függetlenül büntető vagy egyéb szankciós elemet tartalmaz. Ez nyilvánvalóan hatalmas és a gyakorlat számára kezelhetetlen, valamint értelmetlen *büntetés-végrehajtási jog fogalomhoz vezethet*, melyet valamilyen szűkebb praktikus szempont alapján szűkíteni kell.

A korábban idézett jogszabályi hely alapján egy *szakma-specifikus fogalmat* határozhatunk meg, mely egyes elemeinek végrehajtása jelöli ki a fogalmát. Ezek szerint ez a fogalom lényegét tekintve egybeesik a büntetés-végrehajtási szervezet feladataival. (Ebben a körben szándékosan nem kívánok éles és áthidalhatatlan különbséget tenni a büntetés-végrehajtási jog tárgya, valamint a büntetés-végrehajtási szervezet feladatai között.)

Amennyiben a büntetés-végrehajtási szervezetet úgy tekintjük, mint egy hangsúlyozottan a társadalmi rehabilitációt elősegítő „szolgáltató-szolgáltató” állami szervezet, akkor felmerül a – rehabilitációhoz viszonyított – atipikus jegyek problematikája.

Az atipikus jegyeket valamilyen módon ki kell küszöbölni, azaz olyan elvek mentén kell a klasszifikációt megtenni, melyek egységes dogmatikai szemléletmódot tükröznek. Azt gondolom, hogy két rendezőelv hívható segítségül: az egyik a közvetlen rehabilitációs célzat elve, a másik a megfelelő jogi klasszifikáció elve.

Értelemezésemben a *szociális rehabilitációs célzat elve* azt jelenti, hogy a büntetés-végrehajtási szervezet csak olyan feladatokat hajtson végre, melyek elválaszthatatlanul kapcsolódnak a szociális rehabilitáció elősegítéséhez, mint alapfeladathoz. Ehhez természetesen szorosan és egyenrangúan kapcsolódik a humánus és biztonságos fogvatartás követelménye is, mint a büntetés-végrehajtási szervezet egyedi jellegének nélkülözhetetlen ismérve.

A *megfelelő jogi klasszifikáció* elve arra utal, hogy ezek a feladatok egy jogterületen helyezkedjenek el, mely nyilván a jogrendszer büntető területe. Ezzel lehet az előfeltételeit megteremteni, hogy az egyéb jogágakon „átfekvő” feladatait levetkőzze a büntetés-végrehajtási szervezet.

Feltevésém szerint az első rendezőelv alapján a jelenlegi végrehajtási struktúrából - mint atipikus feladat - kizárható a kényszergyógykezelés és az ideiglenes-kényszergyógykezelés, míg a második rendezőelv alapján a szabálysértési elzárás és az idegenrendészeti őrizet.

Ha közös kapcsolódási pontokat keresünk, akkor megállapítható, hogy az atipikus feladatok közös ismérvei az alábbiak:

- szociális rehabilitációs cél nem fogalmazódik meg,
- vitatható jogpolitikai döntés vagy történeti hagyomány eredményeképpen kerültek a büntetés-végrehajtási szervezet feladatai közé,
- oktrojált jelleget mutatnak és
- ütköznek a fent említett rendezőelvek szellemiségével.

Amennyiben a rendezőelveket alkalmazzuk, a büntetés-végrehajtási szervezet feladatai az alábbi területekre terjednének ki, és egyben kijelölnének egy limitált büntetés-végrehajtási jognak megfelelő irányt is:

- szabadságvesztés,
- feltételes jelleggel az alkoholisták kényszergyógyítása,
- és az előzetes letartóztatás végrehajtása.

További pontosítást jelenthet, hogy a szabadságvesztést fő feladatként jelöljük meg, míg az előzetes letartóztatást és az alkoholisták kényszergyógyítását járulékos feladatként értelmezzük.

Természetesen felvetődik a kérdés, hogy mi jellemezheti a fő és járulékos feladatokat, milyen szempontok szerint lehet elhatárolni egymástól ezeket? A kérdés komplexitása miatt, csak a főbb elvi vonulatokra szeretnék utalni:

A főfeladatban fogalmilag benne van, mint pönális elem a szabadságmegvonás, melyhez elválaszthatatlanul kapcsolódik a társadalmi rehabilitáció, irreverzibilis jelleget mutat, valamint a jogalkotó kiemelten fontos szerepet tulajdonít a szabályozásának, alkalmazásának.

A járulékos feladatban a társadalmi rehabilitáció hiányzik, vagy csak áttételesen jelentkezik, a pönális elemek alkalmazása mindig valamilyen közvetett célt (is) szolgál (büntetőeljárás sikere vagy alkoholbeteg meggyógyítása), jelen van a reverzibilitás, a jogi szabályozás néhol aggályos elemeket vet fel, és végrehajtásuk kötelezettsége nem vitatható jogi praktikum eredménye.

Az egyes atipikus feladatok, mint klasszifikációs problémák

A szabálysértési elzárás valamely közigazgatási norma megsértése miatt alkalmazott szankciós jellegű jogkövetkezmény, mely hagyományosan a büntetés-végrehajtási szervezet feladatkörébe tartozik

A szabálysértésben fogalmilag benne van, hogy enyhébb fokban veszélyes a társadalomra, mint a bűncselekmény. Ezt maga a jogalkotó is megerősíti, amikor lehetőséget biztosít a rendőrségi fogdán való végrehajtásra. Semmi nem indokolja, hogy ezt a közigazgatási szankciót, illetve végrehajtását a börtönök zárt világába illesszük, még úgy sem, hogy eltérő szabályozással igyekszünk a nyilvánvaló különbségeket megjeleníteni. (A teljesség kedvéért utalni kell arra, hogy olyan álláspont is létezik, mely szerint a szabálysértési elzárás szabadságvesztés büntetés, és mint ilyen, tipikus büntetőjogi kategória, ezért nem illeszhető a közigazgatás jogi felelősségéhez.) A büntetés-végrehajtási szervezetnek erőit a bűncselekmények elkövetőinek megfelelő kezelésére, a rehabilitáció elősegítésére kellene fordítania. Ezzel szemben a megfelelő jogi klasszifikáció elvét sértő jogintézmény eltérő végrehajtási igényeit elégítjük ki a napi működés során.

Ezeket az elkövetőket a rendőrségi fogdákon lenne szerencsés elhelyezni a megfelelő körülmények kialakítása után, annál is inkább, mert az előzetes letartóztatás átvétele miatt a büntetés-végrehajtási szervezet működése tovább nehezől, míg a Rendőrséget a csak a szabálysértési, a bűnügyi és a közbiztonsági őrizet végrehajtása terheli. Napjaink vitája, hogy a születően lévő rendészettudomány tárgykörében milyen elvi megközelítés alapján

határolják el egymástól a rendészet, illetve rendvédelem fogalmát. A vita jelen állása alapján egyelőre, elfogadhatónak tartom, hogy a szabálysértési elzárás inkább rendészeti jellegű szankció, mintsem igazságszolgáltatási kategória, ezért a végrehajtás is valamely rendészeti szerv feladatkörébe tartozónak tűnhet.

Érdekes kérdésként merül fel a vita kapcsán, hogy a büntetés-végrehajtási szervezetet lehet-e rendészeti feladatot ellátó szervnek tekinteni? Osztom azok véleményét, akik szerint nem, mert itt az igazságszolgáltatási tevékenységhez kapcsolódó speciális feladatokról van szó, és nem a rendészet fő feladatait jelentő közrend, közbiztonság megóvásáról vagy helyreállításáról.

A szabálysértési elzárás végrehajtása ezek szerint leginkább a Rendőrség feladatkörébe illeszthető feladat lenne. Nagyon sok probléma vetődik fel, melyek a végrehajtás szintjén fölelelik a megfelelő szociálpolitikai háttér biztosításától a hosszabb tartamú elzárás fogantatásáig terjedő skálát, de ezekről mindenképpen érdemes beszélni.

A büntetés-végrehajtási szervezet által végrehajtott *idegenrendészeti őrizet* a kiutasítás mellékbüntetés végrehajthatóságának biztosítása érdekében alkalmazott közigazgatási (rendészeti) jellegű kényszerintézkedés. A jogintézmény a külföldiek beutazásáról és tartózkodásáról szóló 2001. évi XXXIX. törvényben szerepel, ahol egy gyűjtőfogalom elemeként jelenik meg, mint az őrizet egyik fajtája.

A törvény elég bonyolult rendszert alkalmaz az őrizetek alkalmazását illetően, de közös eleme a szabályozásnak, hogy minden vetületben megteremti a Határőrség által fenntartott idegenrendészeti fogdáknban való végrehajtás lehetőségét.

A jogintézmény célja nem a szabadságelvonásban megjelenő joghátrány érvényesítése, hanem a külföldi meghatározott helyen történő tartózkodásának biztosítása, és ez semmiképpen nem igényli azt a zárt környezetet, mely a büntetés-végrehajtási intézeteket jellemzi. A jelenlegi struktúra legnagyobb ellentmondása az, hogy a szabaduló nem magyar állampolgárságú elítélt továbbra is kvázi börtönviszonyok között él, azon szervezet hatósága alá tartozik, melynek alapfeladata a büntetőjogi büntetés végrehajtása. Ez a „börtönből-börtönbe” reláció sem gyakorlatilag, sem dogmatikailag nem tartható. Nem beszélve arról, hogy a büntetés-végrehajtási szervezetnek, de különösen a végrehajtó intézetnek súlyos problémát okoz ez a feladat a zsúfoltsági mutatókra gyakorolt hatása miatt.

Megoldásnak azt látom, hogy az Idegenrendészeti törvény alapján alkalmazható valamennyi őrizet végrehajtása a Határőrség kompetenciájába kerüljön, mert végső soron ez határrendészeti és igazgatási kérdés.

A *kényszergyógykezelés* lényegét tekintve gyógyító jellegű büntetőjogi kényszerintézkedés, melyet azon személyekkel szemben kell alkalmazni, akik elmeműködésük kóros állapota miatt nem büntethetők. A BTK és a Bv. Kódex rendelkezéseiből egyértelműen kitűnik, hogy gyógyításra szoruló beteg emberről van szó, akinek elmebeli rehabilitációja a büntetés-végrehajtási szervezet feladatkörébe tartozik. Kérdéses, hogy a jogilag megidealizált, de alapvetően orvosi szakfeladat hogyan illeszkedik a végrehajtási struktúrába, nem vitatva, hogy szükséges ebben a körben is valamilyen igazságügyi garancia.

Véleményem szerint az elmeorvosítás olyan komplex orvosi tevékenység, melyet csak kiválóan felszerelt és komoly szociálpolitikai háttérrel rendelkező közegben lehet a siker re-

ményével végrehajtani, ezért az elmebeli rehabilitáció a jelenlegi kondíciók mellett nem felvállalható feladat.

Másrészt az elmeegógyító tevékenység kiemelkedő fontosságú kvázi népegészségügyi feladat, melyet nem lehet a büntetés-végrehajtási szervezeten belüli „melléküzemágként” működtetni. További probléma a kényszergyógykezelés határozatlan ideje, mely jogállami elvekbe, illetve nemzetközi ajánlásokba ütközik, de ez nem közvetlen végrehajtási probléma, ezért nem foglalkozom vele részletesen.

Álláspontom szerint a kényszergyógykezelés és az ideiglenes kényszergyógykezelés végrehajtását a büntetés-végrehajtási szervezeten kívüli, szervezetileg önálló forenzikus (törvényszéki) klinikán kellene megvalósítani, mely az igazságügyi és a szociális tárca közös felügyelete alatt áll.

A *kényszergyógyítás* büntetőjogi gyógyító jellegű kényszerintézkedés, melyet végrehajtandó szabadságvesztés mellett lehet alkalmazni a törvényi feltételek egyidejű fennállása esetén. Látható, hogy szabadságvesztés büntetésre épülő gyógyító tevékenységről van szó.

A feladat valószínűsíthető eredménytelensége megkérdőjelezi a jogintézmény ebben a formában való végrehajthatóságát. Ennek oka specialitásában keresendő, így a büntetés-végrehajtási szervezet maximum arra vállalkozhat, hogy – a büntetés-végrehajtási kezelés részeként – megfelelő szociális technikákra próbálja megtanítani az érintett elítélteket.

Aggályos elemként vetődhet fel, hogy a büntetés-végrehajtási intézetek zárt világa biztosítani tudja-e a gyógyításhoz szükséges protektív légkört, nem beszélve a szakterápiák egyes többletigényeiről.

Elgondolkodtató az is hogy kényszerrel lehet-e bárkit is meggyógyítani? Mindenki számára ismert tény, hogy az elítélt szabadulása után a kényszergyógyítás nem folytatható, ugyanakkor felvetődik a kérdés, hogy az esetlegesen elért javulás megőrizhető-e? Véleményem szerint ez is inkább egészségügyi igazgatási kérdéseket vet fel.

Sajátos probléma, hogy a drogkezelést, mint alternatívát kínálja a hatályos szabályozás, ugyanakkor az alkoholisták gyógyítását tulajdonképpen kötelezővé teszi. Milyen oka van ennek indokolatlannak tűnő megkülönböztetésnek? További ellentmondása a jogintézménynek, hogy előzetes letartóztatottak esetén nem alkalmazható, bár az elvonási tünetek elsődlegesen, ebben az időszakban jelentkeznek.

Megoldást jelenthet, hogy a tényleges büntető elem – a szabadságvesztés – leválasztása után tisztán a gyógyító tevékenységre koncentrált végrehajtási környezet kialakítása, akár a forenzikus klinika integráns részeként. Ennek gyakorlati megvalósítása eredményezhetné azt, hogy ez a gyógyító tevékenység inkább az elterelés egyik változataként jelenne meg, és nem mint a büntetés-végrehajtási szervezetet terhelő rossz hatékonysággal működő feladat.

A profiltisztítás várható hatásai

Igazán árnyalt képet akkor kaphatunk az atipizmusban rejlő ellentmondásokról, ha valamennyi részletszabályt komparatív módon megvizsgálunk. Erre most lehetőségem nincs, mindezek ellenére reményeim szerint sikerült érzékeltetnem a jelenlegi végrehajtási rendszerben érvényesülő és számomra feltűnő klasszifikációs problémákat, melyek kiküszöbölése csakis a profiltisztítástól várható. Álláspontom szerint a büntetés-végre-

hajtási szervezetet tehermentesíteni kell minden olyan feladattól, amely nem kapcsolódik az anyagi és eljárásjogi intézmények végrehajtásához. Talán semmi nem igazolja jobban ezt a törekvést, mint az a tény, hogy a büntetés-végrehajtási intézetek 170 százalékos telítettséggel működnek, és ez vitathatatlanul elnehezíti a büntetési célok érvényesülését. Mit is várunk, mit is várhatunk még el ettől a revíziótól?

Elsősorban a meglévő klasszifikációs töréspontok eltűnését és a rendszer átláthatóságának jelentős javulását, ami az alapfeladatunk, a szociális rehabilitáció markánsabb érvényesülését hozza magával.

Másrészt eredményezheti a büntetés-végrehajtási szervezet munkájának hatékonyabbá válását, ezen keresztül a társadalmi igényeknek való jobb megfelelést, mely tényezők együttesen hatnak. Rövidtávon a büntetés-végrehajtási szervezet tagjainak komfortérzetét, hosszabb távon az egész végrehajtási struktúra társadalmi megbecsültségét kedvező irányba mozdíthatják el.

Tisztában vagyok vele, hogy ilyen mélyreható strukturális változások megvalósításához a jelenlegi jogpolitika irányváltására lenne szükség, melyre kicsi az esély. Biztosan sokan másképp és másban látják a megoldást, de a fejlődést mindig az ellentétes vélemények megfogalmazása indukálja, ezért, ha lesznek olyan szakemberek, akik részt vesznek az általam „provokált” vitában, írásom elérte célját.

Dr. Pállo József